

Стуконог Я.П.*

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА ПРИКЛАДІ РОЗПОДІЛУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКІВ

У цій статті розглядаються питання, пов'язані з дослідженням інтеграційних процесів на тлі глобалізації, феномен регіоналізації світогосподарського простору та розвиток регіональних ринків природного газу, формування механізмів регулювання останніх.

Ключові слова: регіоналізація, енергетична інтеграція, газовий ринок, глобалізація.

This article deals with the study of integration processes on the background of globalization, the phenomenon of regionalization of international economic space and the development of natural gas regional markets, as regulatory mechanisms.

Key words: regionalization, energy integration, gas market, globalization.

В этой статье рассматриваются вопросы, связанные с исследованием интеграционных процессов на фоне глобализации, феномен регионализации международного экономического пространства и развитие региональных рынков природного газа, формирование механизмов регулирования последних.

Ключевые слова: регионализация, энергетическая интеграция, газовый рынок, глобализация.

Постановка проблеми. В умовах зростання економічної конкуренції між національними державами, транснаціональними корпораціями (ТНК) та іншими акторами світового ринку, що відбувається на тлі збільшення споживання природного газу, нафти та інших енергетичних ресурсів, знаходить новий вимір енергетична передумова регіоналізації, що в найближчі десятиріччя стане вирішальним чинником міжнародної конкурентоспроможності національних економік, у тому числі української.

Аналіз досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження регіоналізації у світовому господарстві зробили К. Дойч, М. Рассет, Б. Хеттне, Ф. Содербаум, Н. Ковальський, А. Д. Воскресенський, А. С. Макаричев, В. Міхеєв, П. Юкарайнен, С. Тарроу, Т. С. Стародуб, Г. К. Широков, В. Є. Новицький, Б. Бузан, О. Вевер та ін.

Значним внеском при аналізі політичної складової регіональних економічних процесів стали ідеї неофункціоналістів. Л. Ліндберг, А. Монне, Е. Хаас, Л. Шейнеман, Ф. Шміттер, які враховували важливість інтеграції, звертають у своїх працях увагу на те, що співробітництво, яке ґрунтується на інтеграції, не може бути представлено як суто технологічний проект.

Мета статті – дослідити теоретичні підходи та теоретико-методологічне значення процесу регіоналізації у світовому господарстві, систематизувати вітчизняний і зарубіжний

* аспірантка кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: професор Вергун В.А.

досвід дослідження впливу глобалізації на міжнародний розподіл енергетичних ринків через тенденції, процеси та наслідки її прояву.

Виклад основного матеріалу. Загально відомим фактом є те, що сучасний етап розвитку світової економіки характеризується процесом глобалізації, яка будучи багатограним явищем, проявляється у лібералізації світової торгівлі, величезній концентрації і підвищенні ступеня рухливості капіталу, інтернаціоналізації виробництва та уніфікації економічних відносин, розвитку транспортних комунікацій та інфраструктури зв'язку, діяльності впливових міжнародних організацій, науково-технічному співробітництві, тощо. І хоча єдиної точки зору на розуміння природи процесу глобалізації у сучасній науці ще не склалося, остання сприймається, головним чином, через тенденції, процеси та наслідки її прояву, що мають значення для світового розвитку. Зокрема, серед них виокремлюють:

- прискорення руху міжнародних факторів виробництва зумовило нові напрямки інтернаціоналізації виробництва та фінансів;
- прискорення динамізму процесів інтернаціоналізації безпосередньо призводить до взаємопроникнення капіталів багатьох країн у різних формах і проявах; в свою чергу, ці процеси сприяють зміцненню взаємозв'язків національних економічних систем;
- синхронізація розвитку економіки різних держав, що призвела і до виникнення світової фінансово-економічної кризи, зі специфікою прояву у різних сегментах світового господарства;
- формування потужних автономних та інерційних сил, що блокують усі зусилля національних міжнародних організацій щодо подолання кризового розвитку;
- створення організацій (наприклад, СОТ, МВФ, Світовий банк), що діють в умовах слабого контролю світового ринку [1, с. 40]. Природньо, що глобалізація визначальним чином впливає і на розвиток світового енергетичного ринку, у тому числі ринку природного газу. Проте, незважаючи на глобальні процеси, що відбуваються останнім часом, єдиного світового ринку газу поки що не існує. Натомість у світі сформувалися три великих регіональних ринки газу: Північно-Американський, Європейський й Азійсько-Тихоокеанський.

Формування зазначених регіонів стало наслідком міждержавної економічної взаємодії, яка, як правило, була зосереджена в певних територіальних межах, і поступово стала впливати на формування певних просторових сегментів в структурі світового господарства. Критеріями виділення таких сегментів стали: схильність до внутрішньої регіональної взаємодії, її комплексність, масштаби та тривалість не тільки економічних стосунків, а й політико-правових, гуманітарних тощо [2, с. 131].

Головним об'єктивним чинником участі країн у регіональній інтеграції стало забезпечення кращих умов використання обмежених ресурсів. Така позиція впливає з того, що в умовах глобалізації конкуренція на світовому ринку стає значно жорсткішою й безкомпромісною. Загострення конкурентної боротьби на світовому ринку, у свою чергу, сприяє посиленню нерівномірності розвитку окремих країн і регіонів. Особливо помітні загрози виходу у глобальне конкурентне середовище країн з неадаптованими до умов сучасного ринку енерго-економічними системами та інституціональними структурами. Щоб вистояти в конкуренції й захистити свої національні інтереси країни змушені об'єднуватися. Таким чином, утворюються так звані кластери у світовій економіці, які за рахунок спільних зусиль і погоджених дій підвищують свою конкурентоздатність на світовій арені [3, с. 10].

У цьому відношенні приклад Європейського Союзу засвідчує важливість енергетичної інтеграції, що характеризується планомірною трансформацією структури окремих країн, спільним використанням науково-дослідного потенціалу, створенням й удоскона-

ленням міжнародної співпраці, активізацією ролі внутрішньої енергетичної політики для поглиблення ефективності господарських зв'язків з іншими країнами. Дослідження мотивів економічних умов інтеграції показують, що збільшення споживання енергії загострило цю проблему і підвищило значущість енергетичного мотиву в теорії регіоналізації [4, с. 69].

Тенденції до розширення й поглиблення різних форм регіональної економічної інтеграції у сучасному світі призвели до широкого поширення в науці термінів «регіоналізація» та «регіоналізм» та спонукали дослідників до вивчення процесів регіоналізації з позицій різних наукових шкіл.

Важливо відзначити, що поняття «регіоналізація» в економічній та інших науках має подвійне тлумачення, в залежності від територіального об'єкту дослідження – певного регіону світу або частин окремої країни.

Отже, із самої природи регіону випливає, що регіоналізація являє собою процес розвитку, структурування певної території або простору, у нашому випадку міжнародного регіону (економічного, політичного, культурного тощо), що охоплює кордони декількох або багатьох держав, об'єднаних спільними інтересами переважно в економічній (спільні ринки) та політичній сферах (різноманітні інтеграційні об'єднання, які насамперед і сприяють утворенню та функціонуванню спільних ринків) тощо.

Як показує практика, всеохоплююча регіоналізація є фактом сьогодення міжнародного життя. Вона, як і глобалізація охоплює майже всі підсистеми міжнародних відносин. У зв'язку з чим у науковій літературі сформувалися різні підходи до розуміння процесу регіоналізації. Проте, перш ніж перейти безпосередньо до висвітлення цього питання необхідно зупинитися на проблемі співвідношення регіоналізації та іншого поняття, що характеризує регіональні макропроцеси – регіоналізму. Провідна роль держав-учасниць у формуванні регіональних ринків газу (останній процес, у свою чергу, є складовою регіональної економічної інтеграції цих держав у межах певного макрорегіону (міжнародного регіону)), спонукають до вивчення теоретичних підходів не лише стосовно регіоналізації, але й регіоналізму. Поняття «регіоналізм» і «регіоналізація» фактично позначають один і той самий процес регіональної інтеграції. Їх відмінність як наукових концепцій полягає у тому, що при вивченні регіоналізації ставиться наголос на розумінні регіональної інтеграції як процесу, у той час, як концепція регіоналізму вивчає теоретичні аспекти цього ж самого явища, зокрема, політичні та економічні принципи і підходи з упорядкування та організаційно-правового оформлення регіональних інтеграційних процесів, які мають брати на озброєння національні уряди.

На основі використання широкого спектру наукових доробок, не лише економічної науки, але й в галузі міжнародних відносин та політичної регіоналістики, можна виокремити щонайменше два основних підходи у дослідженні феномену регіоналізації/регіоналізму (у міжнародному вимірі): тлумачення досліджуваного процесу як явища тісно пов'язаного з таким поняттям як "регіональна економічна інтеграція" і вивчення його як явища, що протистоїть глобалізації.

Дійсно, перебороти істотний вплив чинника державної приналежності території й наявного адміністративно-територіального поділу можна лише на основі чітко сформульованого економічного інтересу [5, с. 172]. Крім того, в умовах глобалізації формування економічних ринків, торговельні й інвестиційні потоки й інтереси компаній можуть не збігатися з державною територією й наявним адміністративно-територіальним поділом. У зв'язку з цим формуються передумови для регіоналізації на основі спільних для групи територіальних суб'єктів господарювання економічних інтересів.

Стосовно підходу до регіоналізації як до процесу, що знаходиться у тісному зв'язку з регіональною економічною інтеграцією, то можна стверджувати, що погляди дослідників, які працюють у рамках такої концепції, різняться лише стосовно деяких акцентів. Так, з одного боку регіоналізація часто розглядається як процес, ідентичний економічній регіональній інтеграції, під якою мається на увазі процес економічної взаємодії країн, яка призводить до зближення господарських механізмів, що приймає форму міждержавних угод та узгоджену регульовану національними чи міждержавними органами спільну стратегію [6, с. 35].

У західній економічній науці подібного розуміння регіоналізації дотримуються переважно науковці, що працюють в рамках «неомарксизму». Зокрема, даний міжнародний феномен визначається неомарксистами як процес економічної інтеграції держав, тобто їхнього об'єднання в торговельні блоки на основі географічної близькості й спільних комерційних, фінансових й інших матеріальних інтересів (ЄС, НАФТА, Меркосур і т.п.). Утворення цих блоків тлумачаться неомарксистами як захисна реакція держав на виклики та загрози глобалізації. Як наслідок світовий економічний простір фрагментується, і зростає рівень конкуренції між регіональними блоками [7, с. 7].

Популярність у фаховій літературі розглянутого підходу до тлумачення регіоналізації як регіональної економічної інтеграції пояснити нескладно, адже існуючі в сучасному світі транснаціональні регіони формуються, насамперед, на економічній основі. В реальності регіональна економічна інтеграція країн являє собою взаємодоповнювальні процеси приватнокорпораційної (діяльність на світових ринках ТНК) і державно-корпораційної (міждержавної) інтеграції. Остання, як правило, проявляється в якості певних інституціональних форм – угод про вільну торгівлю (УВТ), митних союзів (МС), територіальних об'єднань й економічних союзів (ЕС), де невід'ємним атрибутом такої інтеграції виступає політика. При цьому політичні чинники сприймаються як більш вагомими, ніж економічні, адже йдеться про міждержавні відносини. Необхідно враховувати, що інтеграція ринків, у тому числі і ринків природного газу, як виду інтеграційної взаємодії та об'єднання економічних систем держав у цілому потребує узгодження національної політики з наднаціональними інтересами та політикою інших держав-учасників. Ось чому регіоналізація як процес, не може розглядатися окремо від регіоналізму як підходу до вироблення спільної політики у цій сфері, зокрема щодо формування спільних інтеграційних об'єднань у певному регіоні.

Водночас регіональні угруповання, навіть такі потужні, як ЄС, з економічної точки зору є лише об'єднаннями, покликаними спільно захищати свої ринки й завойовувати чужі. Регіональна інтеграція не може ефективно перешкоджати подальшому розвитку світової торгівлі й процесу її лібералізації. Процес регулювання торговельних відносин між інтеграційними блоками замикається на універсальних структурах, такі як Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР), що являють собою інституційні структури глобалізованого світогосподарського простору. Таким чином, процес регіоналізації на сучасному етапі не можливо розглядати у відриві від глобалізації.

Складний характер процесів глобалізації й регіоналізації викликає неоднозначні оцінки дослідників. Одні вважають, що глобалізація й регіоналізація перебувають у взаємозв'язку й взаємно зміцнюють один одного. За іншими поглядами, ці процеси протиставляються один одному або перебувають у суперечливій єдності, коли відбувається чергування односпрямованих і різноспрямованих явищ. В одних випадках цілі глобалізації не збігаються із цілями регіональної інтеграції, в інших – можливий певний збіг, а в третьому випадку спостерігається їхня істотна розбіжність [8].

Таким чином, підсумовуючи вище зазначене, слід визнати, що однозначної відповіді на питання про співвідношення й взаємовплив процесів глобалізації й регіоналізації не існує. Проте зрозуміло одне, що уніфікація економічного простору є змістом не тільки глобалізації, але і сучасної регіоналізації. Тому розглядати ці процеси як протилежні з теоретичної точки зору не є коректним, оскільки вони є взаємообумовленими, взаємозалежними та взаємодоповнювальними інтеграційними тенденціями сучасного світового господарства.

Аналіз сучасної наукової літератури показує, що концепція регіоналізації використовується для пояснення процесів як економічного та політичного формування міжнародних регіонів, так і для пояснення процесів, що протилежні глобалізації. Кожен з цих наукових напрямів не повинен використовуватися у відриві один від одного при дослідженні феномену регіоналізації світогосподарського простору.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що в економічній науці загалом не існує загальноприйнятого універсального підходу до розуміння феномену регіоналізації світогосподарського простору. Аналіз фахової літератури показує, що поняття «регіоналізація» (у його міжнародному значенні) розуміється в декількох вимірах: по-перше, в контексті таких концептів як «регіон» та «регіонність», де досліджуване явище виступає як похідне від цих понять (тлумачення регіоналізму як регіонального макропроцесу); по-друге, в контексті співвідношення із поняттям «регіоналізм» (регіоналізація як політичні й економічні принципи та підходи з організаційно-правового оформлення регіональних інтеграційних процесів); по-третє, тлумачення регіоналізації як «регіональної економічної інтеграції», яку, згідно сучасних реалій, неможливо розглядати окремо від політичної інтеграції; по-четверте, вивчення регіоналізації як явища, що протистоїть глобалізації. Аналіз цього підходу дає підставу стверджувати, що глобалізація та регіоналізація є взаємообумовленими, взаємозалежними інтеграційними тенденціями сучасного світового господарства. Синтез вказаних теоретичних підходів дозволяє зосередити увагу на основних питаннях, пов'язаних з формуванням та розвитком регіональних ринків природного газу, виділених у даному дослідженні. По-перше, економічна домінанта у формуванні механізмів регулювання ринків природного газу не може аналізуватися окремо від геополітичної складової відносин держав-учасниць регіональних об'єднань, діяльність яких спрямована на захист своїх інтересів в умовах посилення конкуренції на світових ринках. По-друге, українсько-російські економічні відносини у газовій сфері є у першу чергу політичною проблемою, а отже остання має досліджуватися з позиції, що пропонує політична регіоналістика. По-третє, розвиток альтернативних джерел енергії та енергетична незалежність України у цілому є не чим іншим як питанням пом'якшення негативних впливів глобалізації, на чому роблять акцент дослідники, котрі вивчають співвідношення процесів регіоналізації та глобалізації.

Список використаних джерел

1. Кучуков Р., Савка А. Некоторые особенности процессов глобализации / Р. Кучуков, А. Савка // Экономист. – 2003. – №5.
2. О. В. Булатова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ, 2011. – 846 с.
3. Дендак Г. М. Регионализация в условиях глобализации мировой экономики: автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец: 08.00.01 «Экономическая теория» / Дендак Галина Михайловна; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва: 2011. – 26 с.

4. Сазонець І. Л., Гладченко А. Ю. Діалектична єдність процесів глобалізації і регіоналізації світової економіки /Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №12(126).
5. Есин Р. О. Современный регионализм: новые направления в теории / Р. О. Есин // Проблемы управления. – 2009. – № 3(32). – С. 170 – 181, с. 172.
6. Мировая экономика : учеб. для студентов вузов / А. С. Булатов и др.; под ред. А. С. Булатова. – М. : Экономистъ, 2005. – 734 с.
7. Fernandez Jilberto A. E., Mommen A. Globalization versus Regionalization // Regionalization and Globalization in the Modern World Economy. Perspectives on the Third World and Transition Economies / Ed. by Alex E. Fernandez Jilberto and Andre Mommen. – London ; New York : Routledge, 1998. – xvii, 366 p.
8. Бабурина О. М. Регионализация и глобализация: к проблеме взаимосвязи [Электронный ресурс] / О. М. Бабурина // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3(27).